

**Іканастас Успенскага сабора ў Жыровічах:
новыя звесткі па пытанні атрыбуцыі
(да матэрыялу Галіны Флікон-Світа)**

Абразы іканастаса Успенскага сабора Жыровіцкага праваслаўнага мужчынскага манастыра.



Прарокі Эзэкіль і Данііл.



Прарокі Ісая і Іерамій.

2 (211)
ЛЮТЫ
2017 год



Пасведчанне
аб рэгістрацыі
№ 1221
ад 14 студзеня 2013 г.

Выходзіць 12 разоў
у год (з ліпеня 2003 г.)

НАВУКОВА-ГІСТАРЫЧНЫ, НАВУКОВА-МЕТАДЫЧНЫ ЧАСОПІС

Навукавыя кіраванні:

Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь, рэспубліканскае ўнітарнае прадпрыемства
"Пачатковая школа", дзяржаўная навуковая ўстанова "Інстытут гісторыі
і філалогіі Беларускай акадэміі навук Беларусі", Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт

Рэдакцыйная калегія:

Канстанцін Бандарэнка, Сымон Барыс, Пётр Брыгадзін, Рыгор Васілевіч, Вячаслаў Даніловіч,
Валерый Жук, Мікалай Забаўскі, Віктар Іўчанкаў, Аляксандр Каваленя, Міхаіл Касцюк,
Веньямін Космач, Уладзімір Кошалеў, Васіль Кушнер, Надзея Кушнер, Уладзімір Ладысеў,
Рыгор Лазько, Аляксандр Лакотка, Аляксей Літвін, Анатоль Люты, Вольга Ляўко,
Ігар Марзалюк, Наталля Матусевіч, Аляксандр Радзькоў, Аркадзь Русецкі, Аляксандр Смолік,
Сяргей Ходзін, Мечыслаў Часноўскі, Алег Яноўскі, Эдмунд Ярмусік.

Рэдакцыйная рада:

Уладзімір Адамушка, Юрый Бохан (старшыня рады), Марыя Бяспалая, Аляксандр Вабішчэвіч,
Надзея Ганушчанка, Уладзімір Гілеп, Аляксандр Груша, Аляксандр Гужалоўскі,
Таісія Доўнар, Дзяніс Дук, Ларыса Жэрка, Аляксандр Каханоўскі, Аляксандр Корзюк,
Аляксандр Кушнярэвіч, Вячаслаў Лазіцкі, Святлана Марозава, Леанід Мартынаў,
Сяргей Новікаў, Алег Слука, Валерый Талкачоў, Людміла Трыгорлава, Уладзімір Тугай,
Віктар Фядосік, Неаніла Цыганок, Анатоль Шаркоў.

Рэдакцыя:

Намеснік галоўнага рэдактара — Наталля Матусевіч, рэдактар аддзела — Вітаўт Чаропка,
мастацкае афармленне — Уладзімір Малахаў, вёрстка — Надзея Пяткоўская,
карэктура — Людміла Шчэрба.

ЗМЕСТ

Слова ад рэдакцыі 3

ГІСТОРЫЯ КУЛЬТУРЫ

Уладзімір Наваградскі Традыцыйныя сямейныя трапезы беларусаў 5

ЗНАХОДКІ І АДКРЫЦЦІ

Галіна Флікоп-Світа Іканастанс Успенскага сабора ў Жыровічах:
новыя звесткі па пытанні атрыбуцыі 13

ІМЁНЫ ВЯДОМЫЯ І НЕВЯДОМЫЯ

Эмануіл Іофе Аляксандр Мяснікоў і яго роля ў гісторыі Беларусі 25

ПАЛІТЫЧНАЯ ГІСТОРЫЯ

Аляксандр Гужалоўскі Лютаўскае ўзброенае паўстанне 1917 года
ў Петраградзе вачыма беларускі Юліі Бібіла 35



Галіна ФЛІКОП-СВІТА

ІКАНАСТАС УСПЕНСКАГА САБОРА Ё ЖЫРОВІЧАХ: НОВЫЯ ЗВЕСТКІ ПА ПЫТАННІ АТРЫБУЦЫІ

У апошнія некалькі гадоў беларускія, польскія і расійскія даследчыкі звярнулі пільную ўвагу на цікавы помнік сакральнага мастацтва Беларусі – іканастас Успенскага сабора ў Жыровічах (галоўнага храма Жыровіцкага Успенскага праваслаўнага мужчынскага манастыра). Актыўны зварот навукоўцаў да названага твора тлумачыцца тым, што гэта адзін з нешматлікіх старажытных беларускіх іканастасаў, які захаваўся да нашага часу, аднак да сённяшняга дня многія пытанні яго гісторыі не былі высветленыя.

Заўважым, што да нашага часу захаваліся толькі рэдкія іканастасы беларускіх праваслаўных і ўніяцкіх храмаў XVII—XIX ст., што выконваліся ў межах лакальнай традыцыі. Натуральна, што па гэтай прычыне кожны з іх варты пільнай увагі. Іканастас Успенскага сабора ў Жыровічах не з'яўляецца выключэннем. Цікава, што ў канцы XIX — пачатку XX ст., калі ў Расійскай Імперыі праявілася цікавасць да сакральнай даўніны, гэты іканастас, у адрозненне ад іканастасаў магилёўскіх і віцебскіх храмаў, не зацікавіў даследчыкаў. Нават звесткі пра яго, прадстаўленыя ў метрыках царкваў*, не захавалі сведчанняў мастацкай унікальнасці і гістарычнай каштоўнасці. Так, у дакуменце за 1897 г. пра яго толькі і гаворыцца: *"иконостас в соборной церкви деревянный трёхъярусный, украшенный резьбой, а на верху оногo деревянный Крест с сиянием, Царские двери состоят из двух створов, резные"*¹. І ніяк не адзначаецца, што ў іканастасе захоўваюцца старажытныя абразы, а сам ён мае мастацкую каштоўнасць, прытым што мэта складання такіх дакументаў і заключалася ў выяўленні найбольш цікавых помнікаў царкоўнай даўніны.

Бадай, самая ранняя згадка пра жыровіцкі іканастас, як пра прыклад увасаблення мясцовых традыцый у сакральным мастацтве, змешчана ў артыкуле Э.І.Вецер². Праўда, там ён толькі згадваецца ў пераліку падобных помнікаў. У некаторых працах даследчыкаў, прысвечаных беларускім іканастасам, ён увогуле часам застаецца па-за ўвагай, хаця згаданыя працы напісаныя на высокім навуковым узроўні і ўтрымліваюць шмат інфармацыі і цікавых высноў па гісторыі беларускіх іканастасаў³. Падобнае ігнараванне жыровіцкага іканастаса можна патлумачыць тым, што ў параўнанні з шыкоўнымі разьбянымі іка-

* Метрыкі царкваў — анкеты, распрацаваныя ў 1886 г. Імператарскай акадэміяй мастацтваў, што ўключалі 72 пытанні, падзеленыя на 6 тэматычных блокаў: 1. Гісторыя царкваў і манастыроў і іх месца размяшчэння. 2. Вонкавыя часткі царквы. 3. Унутраныя часткі царквы. 4. Ікананіс. 5. Розныя прадметы. 6. Звесткі пра таго, хто запаўняў анкету. Метрыкі (бланкі з пытаннямі і месцамі для ўпісвання адказу) былі надрукаваныя і разасланыя па храмах і манастырах. Звычайна іх запаўнялі настаяцелі храмаў і ігумены манастыроў.



ФЛІКОП-СВІТА Галіна Аляксандраўна.

Навуковы супрацоўнік Цэнтра даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі, кандыдат мастацтвазнаўства. Нарадзілася ў г. Ліда Гродзенскай вобласці. У 2007 г. скончыла Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт культуры і мастацтваў па спецыяльнасці "мастак народных рамёстваў". З 2007 па 2009 г. працавала дырэктарам Лылойцінскага цэнтральнага дома культуры Смаргонскага раёна. У 2010 г. скончыла магістратуру Інстытута падрыхтоўкі навуковых кадраў НАН Беларусі, у 2013 г. — аспірантуру Цэнтра даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры НАН Беларусі. У 2014 г. абараніла кандыдацкую дысертацыю на тэму "Мастацкія і іканаграфічныя асаблівасці ікананісу грэка-каталіцкіх храмаў Беларусі XVII — першай паловы XIX ст.". Аўтар больш за 60 навуковых публікацый.



Жыровіцкі іканастас з аўтэнтчнымі абразамі.
Фота да 2009 г.

іканастасамі храмаў Магілёва і Віцебска, вядомымі па старых фотаздымках, ён выглядае больш сціплым і не стварае на першы погляд уражання ўнікальнага мастацкага твора. А ў параўнанні з творамі найўнага мастацтва, якія захаваліся ў храмах Палесся, разглядаемы помнік можа выглядаць "не самым яскравым прыкладам" беларускіх іканастасаў.

Штуршком для больш уважлівага вывучэння жыровіцкага іканастаса паслужыла перадача абразоў з верхніх ярусаў у Нацыянальны мастацкі музей Рэспублікі Беларусь⁴. Іх рэстаўрацыя і экспанаванне вымагалі папярэдняга навуковага даследавання. У гэты ж час польскі даследчык Войцех Баберскі атрымаў пэўныя думкі наконт гісторыі стварэння гэтага іканастаса. Ён выказаў меркаванне, што дадзены помнік быў створаны ў 1732—1733 гг. Справа ў тым, што В.Баберскі ў папцы з дакументамі Жыровіцкага манастыра, што захоўваецца ў бібліятэцы Віленскага ўніверсітэта, адшукаў кантракт, заключаны паміж Тэафілам і Тураўскім епіскапам Юрыем Булгакам і сталяром Пятром Пралускім і Францішкам Прытульскім на высяб іканастаса. У дакуменце гаворыцца, што Пётр Пралускі, з якім кантракт заключаны 29 чэрвеня 1732 г., да Вялікадня 1733 г. павінен разам са сваімі памочнікамі зрабіць: "частку галоўнага алтара, тую, дзе царская брама". За гэтую працу прадугледжвалася аплата ў 600 польскіх злотых. Абяцаныя грошы П.Пралускі атрымліваў па частках, пацвярджа-

ючы гэта сваімі подпісамі (крыжыкамі). З жніўня таго ж года быў заключаны кантракт з яшчэ адным сталяром — Францішкам Прытульскім, які да Вялікадня 1733 г. меўся разам з памочнікамі выканаць верхнія чыны іканастаса, за што яму было абяцана 850 польскіх злотых. Грошы Ф.Прытульскі таксама атрымаў па частках па меры выканання працы, у чым уласнаручна распісаўся⁵. На падставе гэтых дадзеных В.Баберскі і зрабіў выснову, што жыровіцкі іканастас быў створаны ў 1732—1733 гг.⁶.

Прыведзеныя польскім навукоўцам звесткі не засталіся без увагі з боку беларускіх калег. Ужо ў 2010 г. пры экспанаванні ў Нацыянальным мастацкім музеі абраза з названага сакральнага комплексу на выставе "Святыя заступнікі ў праваслаўным ікананісе" ў анацыі да твора, якую падрыхтаваў супрацоўнік музея А.А.Ярашэвіч, стаяла дата "1730-я гг.", а ва ўводным тэксце да выставы гэтага ж аўтара былі прыведзеныя звесткі пра архіўную знаходку В.Баберскага, якая і дазволіла датаваць абразы⁷. Гэтая дата патрапіла і ў друкаваныя выданні. У прыватнасці, у расійскую шматтомную "Православную энцыклапедыю", дзе маецца артыкул, прысвечаны Жыровіцкаму манастыру, адным з аўтараў якога быў таксама А.Ярашэвіч⁸.

Аднак пазней названы даследчык (відавочна, пасля ўласнага знаёмства з дакументам, на які спаслаецца В.Баберскі), выказаў сумненні ў дакладнасці звестак пра аўтарства і час выканання жыровіцкага іканастаса⁹. Па-першае, азнаёміўшыся з названай крыніцай, ён адзначыў, што там не фігуруе назва Жыровічы. Відавочна, што В.Баберскі рабіў прыведзеныя вышэй высновы на той падставе, што кантракт захоўваўся сярод дакументаў Жыровіцкага манастыра. Аднак адзінае паселішча, якое згадваецца ў дакуменце, двор Храпін, у якім прадугледжвалася нарыхтоўка дрэва для сталярных работ, знаходзіцца ў 150 км ад Жыровічаў. На думку А.Ярашэвіча, малаверагодна, каб дрэва для стварэння канструкцыі жыровіцкага іканастаса везлі адтуль. Таксама ён адзначыў, што падчас каранавання цудадзейнага абраза Божай Маці Жыровіцкай, якое адбылося ў 1730 г., іканастас ужо знаходзіўся ва Успенскім саборы, пра што сведчаць апісанні ўрачыстасцяў. Упершыню яны былі выдадзеныя на лацінскай мове ў XVIII ст., а ў 1902 г. надрукаваныя ў перакладзе на рускую мову ў Гродзенскай губернскай друкарні. Пры апісанні храма ўзгаданы "Дэісус", пад якім, відавочна, меўся на ўвазе не асобны ("Дэісусны") чын іканастаса, а ўвесь іканастас, што было ўласціва для тагачасных апісанняў¹⁰. Згадка пад 1730 г. "Дэісуса" сведчыць пра тое, што іканастас на той час у храме ўжо быў. Трэці аргумент, які прывёў А.Ярашэвіч, тычыўся стылістыкі помніка. Даследчык заўважыў у яго дэкоры элементы, якія ў 1730-я гг. ужо лічыліся архаізмамі (гэта ў першую чаргу датычыць разьбы калон у ніжнім ярусе іканастаса). Наогул, даследчык выказаў меркаванне, што стварэнне мясцовага чыну і верхніх радоў адбылася ў розны час: "...резной декор местного и двух верхних ярусов заметно отличается по стилю и орна-

менту. Колонны 1-го яруса с "флемованными дорожниками", трёхарочное завершение и рисунок резного орнамента на царских вратах типичны скорее для резных алтарей XVII века. Гладкоствольные колонны с накладной растительной резьбой, цветочные гирлянды с бутонами в верхних ярусах стилистически близки к зрелому барокко 1-й половины XVIII века"¹¹.

На верхнюю частку іканастаса звярнуў увагу і расійскі даследчык К.У.Пастэрнак, які заўважыў падабенства паміж ёй і верхняй часткай галоўнага алтара касцёла Божай Маці Анёльскай францысканскага кляштара ў Гродна, выкананага ў стылі позняга барока ў XVIII ст.¹². Кампазіцыйна названы помнік з'яўляецца найбольш блізім творам да жыровіцкага іканастаса. Прычына гэтага падабенства невядомая і можа стаць тэмай асобнага даследавання.

Аргументы А.А.Ярашэвіча з'яўляюцца небеспадстаўнымі, аднак скептыкі і іх могуць аспрэчыць. Маўляў, дрэва для іканастаса магло нарыхтоўвацца ў Храпіне, бо епіскап Юрий Булгак, які з'яўляўся заказчыкам, у той час жыў там у епіскапскім маёнтку. Што датычыцца апісання царквы ў 1730 г., калі праходзілі ўрачыстасці з нагоды каранавання цудадзейнага абраза, то з яго вынікае, што іканастас на той час там быў. Аднак гэта не азначае, што там быў менавіта той іканастас, які знаходзіцца ў храме цяпер. Жыровіцкі іканастас мог быць змайстраваны ў 1732—1733 гг. і ўсталяваны на месцы старога. Стылістыка твора таксама не заўсёды можа быць выкарыстаная як дакладная прыкмета для датавання.

Магчымасць праліць святло на гісторыю з іканастасам для галоўнага храма Жыровіцкага манастыра з'явілася ў нас дзякуючы надзвычай каштоўнай знаходцы. Так, у архіве Санкт-Пецярбургскага інстытута гісторыі Расійскай акадэміі навук захоўваецца калекцыя дакументаў, якая асвятляе шматлікія пытанні гісторыі ўніяцкай царквы ў Вялікім Княстве Літоўскім. Яна была сабраная прафесарам (з 1837 г.) Літоўскай ўніяцкай духоўнай семінарыі ў Жыровічах, пазней — праваслаўным епіскапам Паўлам Дабрахотавым. Сярод шматлікіх дакументаў гэтага фонду (у ім налічваецца 2492 адзінкі захавання), большасць з якіх да цяперашняга часу фактычна не маюць дакладнага адлюстравання ў вопісах фонду, удалося адшукаць надзвычай цікавы матэрыял па нашым пытанні¹³.

У рукапіснай справе, якая называецца "Зборнік гістарычных звестак пра Жыровіцкі манастыр, складзены прыёрам Антоніем Завадскім у 1713 г.", ёсць згадка пра фундатараў алтароў Успенскага храма. Сярод іх названа імя чалавека, за грошы якога выкананы "галоўны алтар", а таксама фігуруе дата стварэння і імя майстра: "у жыровіцкай царкве ад розных добрадзеяў: галоўны алтар (Ołtarz Wielki) усталяваў за свае сродкі яснавяльможны пан Палубінскі, маршалак, цераз працу разьбяра Яна Радванскага за суму злотых польскіх¹⁴ у 1676 годзе"¹⁵. На першы погляд, гэтыя звесткі датычацца іншага сакральнага аб'екта царквы — галоўнага алтара — і да іканастаса не маюць ніякага дачынення. Аднак гэта зусім не так. Каб раз-



Галоўны алтар касцёла Божай Маці Анёльскай у Гродна.

абрацца ў гэтым, неабходна звярнуцца да тагачаснай тэрміналогіі і пытанняў абсталявання сакральных інтэр'ераў.

Уніяцкія храмы, большасць якіх першапачаткова былі праваслаўнымі, мелі і адпаведны інтэр'ер, галоўным сакральным аб'ектам якога з'яўляўся іканастас. Апошні аддзяляў віму (памяшканне, дзе ўсталёўваўся прастол; у праваслаўнай мясцовай традыцыі гэтую прастору прынята называць алтаром, аднак, каб пазбегнуць блытаніны ў паняццях, у дадзенай працы мы выкарыстоўваем больш універсальны тэрмін "віма" ад малітоўнай залы з вернікамі. Паступова ва ўніяцкіх цэрквах пачалі праяўляцца прыкметы каталіцкай традыцыі, што паўплывала не толькі на змены ў набажэнстве, але і ва ўбранстве храмаў: у іх з'явіліся прысценныя алтары — архітэктурныя канструкцыі, якія складаліся з менсы (прастола) і рэтабла — дэкаратыўнага шчыта, на якім змяшчаліся абразы і скульптуры. У некаторых ўніяцкіх цэрквах іканастасы знялі, а галоўная сакральная роля перайшла да прысценных алтароў. Аднак у шэрагу храмаў адбываўся своеасаблівы сінтэз: іканастас захоўваўся, а за ім — увіме — ўсталёўваўся галоўны алтар, у малітоўнай зале каля сцен размяшчаліся бакавыя алтары¹⁶. Натуральна, напрошваецца думка, што тое ж адбылося і ва Успенскім саборы ў Жыровічах. А значыць, калі гаворка ідзе пра "Ołtarz Wielki", то маецца на ўвазе менавіта архітэктурны прысценны алтар у віме за іканастасам, а не сам іканастас. Такая думка хоць і з'яўляецца лагічнай, але ў дадзеным выпадку яна памылковая.

Заўважым, што ў тагачасным справаводстве ўніяцкай царквы тэрмін "Ołtarz Wielki" часам выкарыстоўваўся ў значэнні іканастас. Самы прасты прыклад гэтаму прыведзеная вышэй цытата з кантракта епіскапа Ю.Булгака з майстром П.Пралускім, які павінен быў выканаць частку "галоўнага алтара" з царскай брамай. Згадка пра апошнюю, якая з'яўлялася кампазіцыйным і сэнсавым цэнтрам менавіта іканастаса, сведчыць пра тое, што пад выразам "Ołtarz Wielki" тут маецца на ўвазе іканастас. А найбольш красамоўным прыкладам з'яўляецца малюнак іканастаса царквы ў Барысаве, выкананы ў пачатку 1640-х гг., што захоўваецца ў Нацыянальным гістарычным архіве Беларусі. На выяве прадстаўлены шмат'ярусны цяблavy іканастас, пазначаны як "Ołtarz Wielki"¹⁷.

Такім чынам, прыведзеныя прыклады сведчаць пра тое, што ў справаводстве ўніяцкай царквы для абазначэння іканастаса мог выкарыстоўвацца тэрмін "Ołtarz Wielki", аднак гэта яшчэ не даказвае, што менавіта іканастас меўся на ўвазе ў працытаваным дакуменце 1713 г. Доказам гэтага з'яўляюцца іншыя звесткі. Так, у тым жа фондзе П.Дабрахотава захоўваецца справа за 1704 г., дзе прыводзіцца інфармацыя пра стан некаторых базыльянскіх кляштараў, у тым ліку і Жыровіцкага¹⁹. З выяўленых на цяперашні час падобных крыніц гэтая — самая ранняя. Яна была невядомая для іншых даследчыкаў, якія закраналі тэму вывучэння царкоўных інтэр'ераў. Асабліва каштоўнасць дадзенага дакумента для нашага даследавання заключаецца ў тым, што ён складзены ў "спрэчны" перыяд: калі, на думку А.Ярашэвіча, ва Успенскай царкве Жыровіцкага манастыра ўжо быў іканастас (альбо хаця б яго ніжні ярус), а паводле меркавання В.Баберскага, яго там не было, прынамсі таго, які існуе цяпер.

Дык вось, з названай крыніцы вынікае, што ў Жыровіцкім храме ў той час іканастас ужо быў²⁰! Акрамя яго ў інтэр'еры царквы размяшчалася некалькі прысценных алтароў: алтар святога Васіля ў правай капліцы, алтар святога Мікалая — у левай, алтары каля сцен і слупоў у малітоўнай зале: святога Францішка, Бласлаўёнага Язафата, Беззаганнага Зачацця Божай Маці, святых апосталаў Пятра і Паўла, Святога Крыжа. Два алтары знаходзіліся ў іканастасе (пра іх размова пойдзе асобна). А вось за іканастасам у віме ў той час ніякага алтара не было (пазней яго там усё ж усталявалі, пра што сведчаць больш познія дакументы²¹), а гэта значыць, што на пачатак XVIII ст. пры апісанні гэтай царквы пад выразам "галоўны алтар" мог фігураваць толькі іканастас. Гэтаму ёсць і іншыя доказы, якія будуць прыведзены ніжэй.

Але найперш варта распавесці і пра іншыя прысценныя алтары, што знаходзіліся ў храме на момант праверкі 1704 г. Цікава, што ўсе яны пазначаны ў "Зборніку гістарычных звестак пра Жыровіцкі манастыр, складзеным Антоніем Завадскім у 1713 г.". Акрамя іканастаса за грошы фундатараў былі выкананыя ўсе пералічаныя сем бакавых алтароў, а таксама яшчэ і брацкі алтар Пакрова Божай Маці, які не

прыведзены ў апісанні царквы за 1704 г., верагодна, па той прычыне, што ён з'яўляўся фератронам — працэсійным вынасным алтарыкам, які мог размяшчацца не ў малітоўнай зале, а ў закрыстыі.

Што датычыцца астатніх сямі, то пра іх у дакуменце 1713 г. гаворыцца наступнае: **"Алтар Беззаганнага Зачацця Божай Маці ўсталяваў брат-францішканін трэцяга ордэну** Францішак Бялецкі, калі і за якую сумму — звестак няма, аднак каля 1666 г. Алтар Бласлаўёнага Язафата фундаваў пан Казімір Валовіч, стараста Хвейданскі, у 1688 г. Алтар Св. Францішка той жа вялебны брат Францішак Бялецкі, што і алтар Беззаганнага Зачацця Божай Маці... Алтар Пакрова Божай Маці фундавала брацтва міласэрнасці... Алтар у капліцы святога айца нашага Васіля Вялікага фундаваў пан Васіль Паддубскі, пінскі харунжы. Алтар Св. Крыжа фундаваў пан Палубінскі. Алтар Св. Мікалая фундаваў, выканаў прастай стлярнай работай, пафарбаваў пан Лукаш Расадоўскі з той прычыны, што, калі ён быў у няволі, пабачыў у мроі Святога Мікалая. Алтар Святых Апосталаў Пятра і Паўла фундаваў віленскі мешчанін Парфенцій Бацэвіч..."**²². Такім чынам, з дадзенай крыніцы можна атрымаць звесткі пра фундатараў усіх алтароў, якія знаходзіліся ў храме на пачатак XVIII ст., а таксама можна даведацца імя майстра і год стварэння некаторых з іх.

Неабходна таксама падкрэсліць, што на сярэдзіну — канец XVII ст. ва ўніяцкіх цэрквах практыка ўсталявання прысценных алтароў, запазычаная з каталіцкай традыцыі, набыла даволі значныя маштабы. Поўны пералік алтароў Успенскага храма ў Жыровічах мы тут прыводзім для таго, каб прадэманстраваць ступень гэтай з'явы і паказаць, што звесткі з абедзвюх крыніц пачатку XVIII ст. адносна гэтых сакральных аб'ектаў супадаюць, за выключэннем згадкі "галоўнага алтара", які фігуруе ў дакуменце за 1713 г., а ў крыніцы за 1704 г. пра яго інфармацыі няма, і "іканастаса", які, наадварот, апісваецца ў матэрыялах за 1704 г., а ў "Зборніку гістарычных звестак..." не згадваецца. А гэта яшчэ раз наводзіць на думку пра тое, што ў дадзеных дакументах паняцці "галоўны алтар" і "іканастас" адносіліся да адно і таго ж аб'екта.

Вось як апісваецца іканастас у візіце за 1704 г.: **"Іканастас прыгожы і багаты, у пазалоце; з Царскай брамай і бакавымі (брамамі), на якім уверсе прыгожа выкананы Крыж; у тым іканастасе, акрамя алтара з цудадзеіным абразом Божай Маці, ёсць і другі**

* Даволі падрабязна асабліваасці ўжывання пэўных паняццяў у апісаннях грэка-каталіцкіх храмаў у канцы XVII — пачатку XIX ст. намі разглядаліся ў артыкуле, прысвечаным тэрміналогіі. Там жа намі былі прыведзеныя прыклады выкарыстання словазлучэння "Ołtarz Wielki" для абазначэння іканастасу¹⁸.

** Пры некаторых каталіцкіх ордэнах існавала трэцяя галіна (Трэці ордэн): першай лічылася мужчынская, другой — жаночая, трэцяй — для мужчын і жанчын, якія прымалі духоўныя зарокі ордэна, але не пакідалі мірскае жыццё.



Аляксандр Гілярый Палубінскі, маршалак вялікі літоўскі.

алтар — па левым баку — Беззаганнага Зачацця Божай Маці... За галоўным алтаром альбо, як сказана, іканастанасам, знаходзіцца цыборый..."²³. Апошні сказ надзвычай важны па той прычыне, што ў ім прасочваецца сінанімічнае выкарыстанне візітатарам двух разглядаемых паняццяў. Акрамя таго, з апісання іканастанаса становіцца зразумелым, што ён быў на той час новым. Хоць гэта прама нідзе не сказана, але ўзгадка пра тое, што ён "прыгожы", наводзіць на адпаведную думку. Адсюль можна заключыць, што гэты іканастанас быў пастаўлены незадоўга да візітацыі 1704 г., а значыць, не было неабходнасці яго мяняць у 1730-я гг.

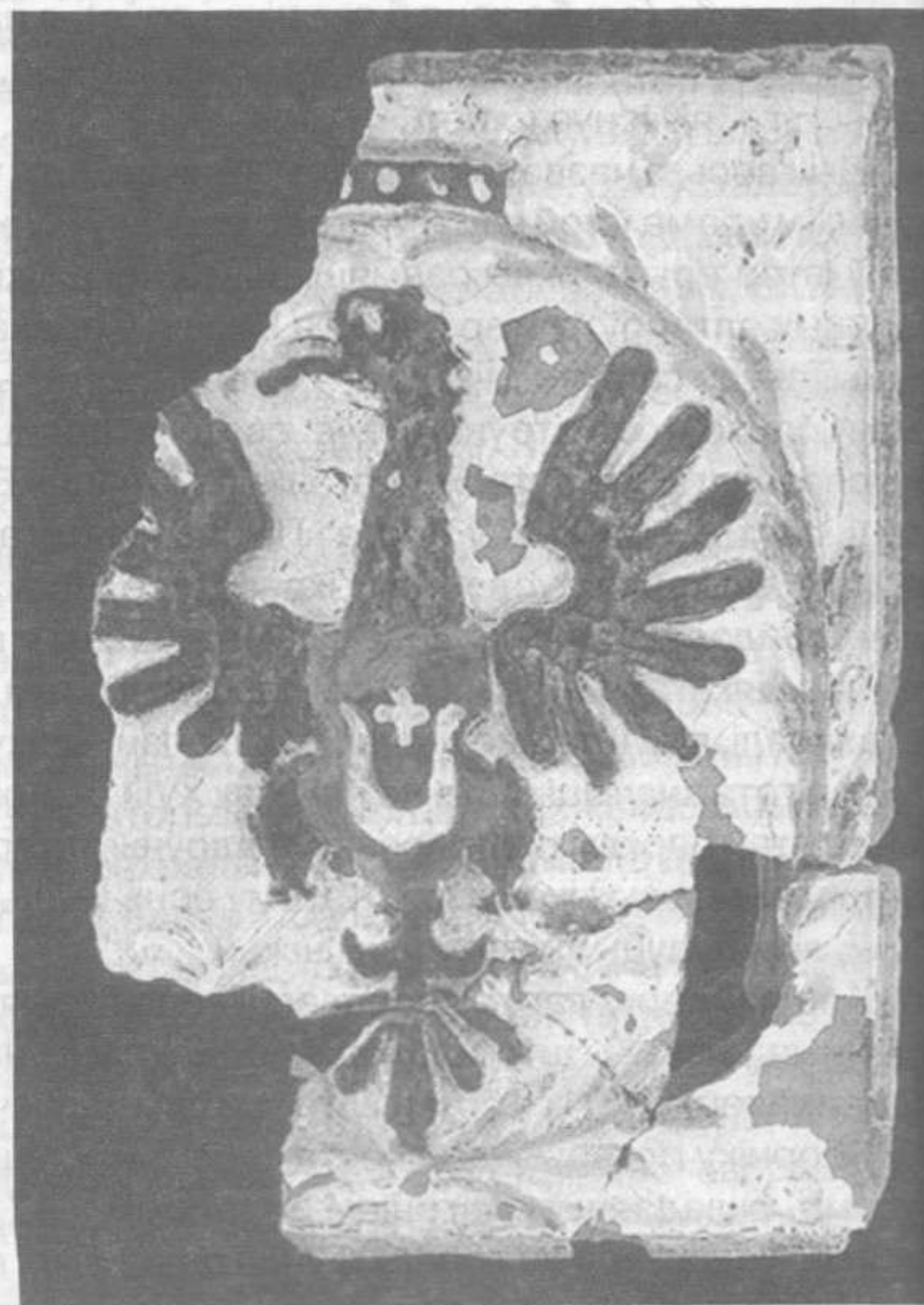
Больш за тое, відавочна, што жыровіцкі іканастанас быў выкананы адразу шмат'ярусным. Нагадаем, што А.Ярашэвіч выказаў думку пра больш ранні час стварэння ніжняй часткі, і больш позні — верхняй. Аднак відавочна, што да 1704 г. іканастанас ужо быў высокім, бо малаверагодна, каб аднаярусны іканастанас апісваўся як "багаты". Калі і быў пэўны інтэрвал у вырабе ніжняй і верхняй частак, то не вельмі вялікі — максімум чвэрць стагоддзя: працы пачаліся ў 1676 г. па заказе Аляксандра Гілярыя Палубінскага і скончыліся да 1704 г. — года візітацыі. Аднак пры гэтым сумніўна, што фундатар ахвяраваў храму аднаярусны іканасас, які пазней дарабляўся.

Трэба падкрэсліць, што ў той іканастанас, які апісваецца ў дакуменце пачатку XVIII ст., былі ўключаныя два алтарыкі, у адным з якіх знаходзіўся цудадзейны абраз Божай Маці Жыровіцкай, у другім — абраз "Беззаганнае Зачацце". А ў іканастанасе, які цяпер знаходзіцца ва Успенскім храме, выразна бачныя ў першым ярусе побач з царскай брамай сляды наяўнасці там двух алтароў. Гэта яшчэ раз пацвярджае, што існуючы па цяперашні час іканастанас на 1704 г. ужо быў і апісаны ў тагачасных крыніцах.

Апошнім аргументам, які можна прывесці ў якасці доказу таго, што "галоўны алтар", выкананы на грошы маршалка Палубінскага, гэта — іканастанас, з'яўляецца цікавае апісанне ў разглядаемым візіце за 1704 г. накладных аздобаў. Так, у пункце, прысвечаным металічным прадметам у "галоўным алтары" (перад іх пералікам змешчана назва раздзела "Oltarz wielki"), гаворыцца: "над Царскай Брамай герб пана Палубінскага, маршалка Вялікага Княства, срэбны"²⁴.

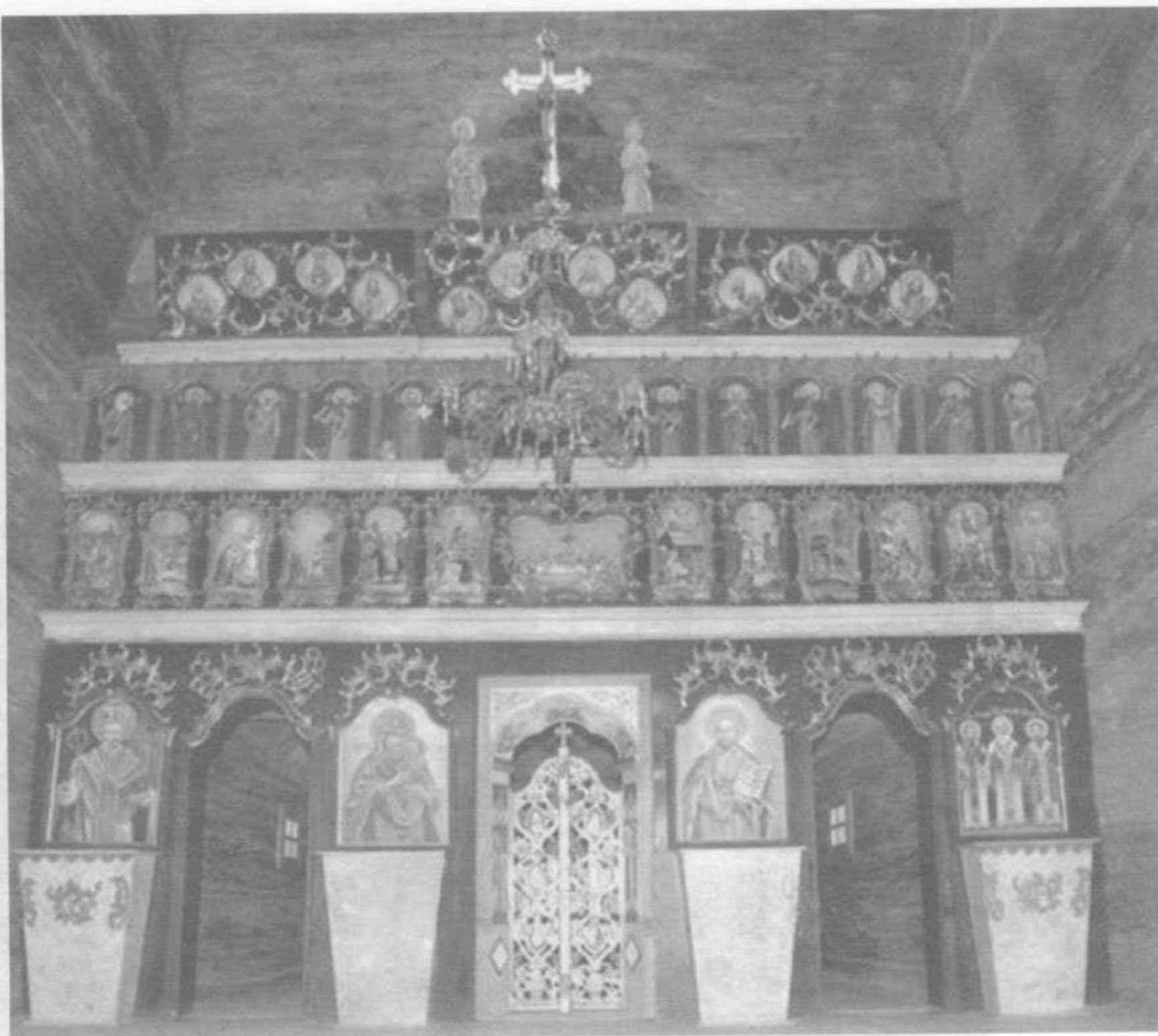
Такім чынам, пры апісанні "галоўнага алтара" згадваецца царская брама, змешчаная ў ім. Гэта чарговы раз паказвае, што пад паняццем "Oltarz wielki" меўся на ўвазе іканастанас. Да таго ж металічны герб Палубінскага мог быць змешчаны ў іканастанасе толькі ў тым выпадку, калі ён з'яўляўся фундатарам гэтага сакральнага аб'екта. А ў дакуменце за 1713 г., дзе прыводзіцца імёны "дабрадзеяў", пра іканастанас нічога не гаворыцца, аднак, як было адзначана вышэй, маршалак Палубінскі названы фундатарам "галоўнага алтара" для разглядаемага храма. Такім чынам, усе прыведзеныя вышэй аргументы дазваляюць сцвярджаць, што ў 1676 г. маршалак вялікі літоўскі Аляксандр Гілярый Палубінскі замовіў разьбяру Яну Радванскаму выраб іканастанаса, а не прысценнага алтара.

А доказам таго, што менавіта гэты іканастанас і дайшоў да нашага часу (а не быў заменены на новы ў 1730-я гг.), з'яўляецца тое, што ў дакументах XIX ст. пры апісанні іканастанаса адзначаецца наяўнасць у ім згаданага герба. Так, у візіце за 1800 г. гаворыцца: "над Царскай Брамай, улічваючы вялікую табліцу з арлом, металічных таблічак 51"²⁵. Цікава, што ў гэты час памяць пра імя фундатара была страчана, бо



Кафля з выявай герба Палубінскіх.

Іканастас
ва ўніяцкай
царкве
вёскі Збой
(Славакія).



візітатар не змог вызначыць прыналежнасць герба "з арлом" да пэўнага шляхецкага роду. Тое, што гэта менавіта герб, узгаданы ў 1704 г., пацвярджаецца тым, што герб Палубінскага меў таксама выяву арла. Паказальна, што правяраючыя храма ў 1814 і 1819 гг. гэты герб трактавалі як Радзівілаўскі: "Над Царскай Брамай, улічваючы вялікую авальную таблічку з Радзівілаўскім гербам, 51 таблічка"²⁶.

Такім чынам, прыведзеныя вышэй аргументы, на нашу думку, даволі пераканаўча даводзяць, што пад паняццем "галоўны алтар" у крыніцы за 1713 г. фігуруе іканастас Успенскага сабора Жыровіцкага манастыра, які захаваўся і па сённяшні дзень. А гэта значыць, што дзякуючы архіўным крыніцам нам удалося высветліць час яго стварэння — 1676 г., імя фундаментара — Аляксандр Гілярый Палубінскі, і імя майстра (разьбяра) — Ян Радванскі. Гэтыя новыя дадзеныя, безумоўна, маюць каштоўнасць для атрыбутавання жыровіцкага іканастаса, аднак іх навуковае значэнне толькі гэтым не абмяжоўваецца.

Выяўленая дата стварэння (або замовы вырабу) галоўнага сакральнага аб'екта храма дазваляе выказаць і пэўныя думкі наконт часу завяршэння будаўніцтва і асвячэння Успенскага сабора Жыровіцкага манастыра. Справа ў тым, што дагэтуль дата будаўніцтва мураванага храма на месцы старога драўлянага так і застаецца дыскусійнай. У артыкуле пра Жыровіцкі манастыр у згаданай "Православной энциклопедии" аўтары пералічваюць розныя існуючыя версіі адносна даты будаўніцтва галоўнага манастырскага храма. Так, яны адзначаюць: "В новейших публикациях историки архитектуры указывают различные даты окончания строительства — 1639 г. (Боровой. 2001. С. 22), 1650, 1671 гг. (Кулагін. 2001),

1650, 1663 гг. (Слюнькова. 2002). Согласно актам конгрегации 1661 г., работы по сооружению церкви были выполнены в основном при "старшем" (т. е. игумене) Петре Мимонском. Необходимость реставрации храма отмечают акты 1686 и 1709 гг."²⁷.

А ў адным са сваіх артыкулаў А.Ярашэвіч адзначае, што ў дакументах за 1854 г. прыводзяцца некаторыя дадзеныя пра гісторыю храма, дзе гаворыцца, што ён быў асвечаны ў 1677 г.²⁸. У іншых вядомых нам крыніцах гэтая дата не названая. Аднак выяўленыя намі звесткі пра выраб (заказ) іканастаса ў 1676 г. таксама схіляюць да думкі, што асвячэнне храма сапраўды адбылося ў 1677 г. А яго будаўніцтва, верагодна, было завершана незадоўга да гэтага.

Асобна варта сказаць аб значнасці і каштоўнасці жыровіцкага іканастаса для гісторыі беларускага мастацтва. Гэта адзіны помнік на Беларусі, які дае ўяўленне пра пэўныя культурна-рэлігійныя з'явы, што фарміраваліся і існавалі ў рэчышчы ўніяцкай царквы. Гаворка ідзе пра гэтак званыя "мясцовыя алтары". Менавіта дадзены тэрмін, праўда, у польскамоўным варыянце, ужываўся ў справаводстве ўніяцкай царквы канца XVII — першай трэці XIX ст. для абазначэння адмысловай з'явы, якая існавала выключна ва ўніяцтве — пад абразы мясцовага чыну (адкуль і назва) іканастаса (у тым выпадку, калі ён быў у храме) падстаўляліся менсы (прастолы), і такім чынам гэтыя комплексы маглі выконваць у літургічным плане тую ж функцыю, што і звычайныя бакавыя алтары.

На першапачатковым этапе, верагодна, "мясцовыя алтары" не вылучаліся пэўнай структурай, а ўяўлялі сабой простую падстаноўку прастолаў пад ніжнія іканастасныя абразы. Прыклады гэтай з'явы захаваліся ва ўніяцкіх цэрквах колішняй уніяцкай

Абразы іканастаса Успенскага сабора Жыровіцкага манастыра.

З'яўленне Жыровіцкага
абраза Маці Божай.



Апосталы Іаан, Іакаў Алфееў,
Барталамей, Сіман Канаіт.



Апосталы Іуда (Фадзей),
Філіп, Фама і Матфей.



Прарокі
Эзэкіль
і Данііл.



Прарокі
Ісая
і Іераміі.



Апосталы
Андрэй
і Пётр.



Апосталы
Павел
і Іакаў
Зевядзееў.

Мукачаўскай епархіі Рэчы Паспалітай (цяпер знаходзяцца ў Прыкарпацкай частцы Славакіі)²⁹. З архіўных крыніц вядома, што на тэрыторыі Беларусі ва ўніяцкіх цэрквах "мясцовыя алтары" існавалі ўжо ў 1680-я гг.³⁰. Больш раннія дакументы з апісаннямі тутэйшых уніяцкіх храмаў, адкуль можна было б атрымаць інфармацыю пра гэтую з'яву, нам не вядомыя. Хаця відавочна, што такая практыка ўзнікла раней за 1680-я гг., бо ўжо на гэты час яна набыла даволі значныя маштабы.

Жыровіцкі іканастас сведчыць пра два важныя моманты ў гісторыі фарміравання "мясцовых алтароў". Па-першае, ён паказвае, што новыя іканастасы, якія ствараліся ва ўніяцкі перыяд, адразу мелі і "мясцовыя алтары", якія вылучаліся пэўнымі архітэктурнымі дэталямі. Інакш кажучы, жыровіцкі іканастас з'яўляецца адзіным захаваным прыкладам іканастасу з "мясцовымі алтарамі" і ілюструе той этап гэтай з'явы, калі такія комплексы ствараліся адразу ж (а не проста калі меншы падстаўляліся пад мясцовыя абразы). Па-другое, жыровіцкі іканастас дазваляе прасачыць пэўную храналогію гэтай з'явы. Так, як ужо было адзначана, з найбольш ранніх вядомых нам дакументаў вынікае, што ў 1680-я гг. пад некаторыя іканастасы ўжо былі падстаўленыя меншы. Аднак жыровіцкі іканастас, заказаны ў 1676 г., сведчыць пра тое, што на гэты час такая з'ява, як "мясцовыя алтары", ужо пашыралася ва ўніяцкай практыцы, бо для майстра-выканаўцы (ці для заказчыка) было натуральным зрабіць іканастас адразу з уключанымі ў яго склад "мясцовымі алтарамі".

Асобна варта сказаць і пра сюжэтную праграму жыровіцкага іканастаса. На першы погляд яна здаецца даволі тыповай і традыцыйнай: мясцовы, апостальскі і прарочы чыны, што характэрна для большасці ўніяцкіх іканастасаў таго часу, пра што сведчаць архіўныя крыніцы³¹. Аднак звяртаюць на сябе ўвагу нетыповыя сюжэты цэнтральных абразоў верхніх чыноў, кампазіцыя абразоў апосталаў і прарокаў. Да таго ж з архіўных звестак вядома пра ранейшы склад мясцовага чыну, які адрозніваўся ад цяперашняга і быў даволі незвычайны. У ніжнім ярусе змены адбыліся ў сярэдзіне XIX ст.: тады ён стаў традыцыйным³².

Паводле канонаў, цэнтральнае месца ў мясцовым ярусе займала царская брама, якая захавалася па цяперашні час. Яна аздобленая разьбой і мае чатыры жывапісныя клеймы з выявамі евангелістаў, што таксама з'яўляецца кананічным. Аднак звяртае на сябе ўвагу форма гэтых клеймаў — прамавугольная, моцна выцягнутая па вертыкалі, а евангелісты прадстаўленыя ў поўны рост. Менавіта форма клеймаў, іх спосаб спалучэння з разьбой царскай брамы, кампазіцыя на іх фігур адрозніваюць іх ад клеймаў іншых іканастасаў, бо найбольш распаўсюджанай у канцы XVII—XVIII ст. формай клеймаў царскай брамы была авальная, а евангелістаў звычайна прадстаўлялі па пояс, у сядзячым становішчы, за сталом.

Паабал царскай брамы ў мясцовых алтарах жыровіцкага іканастаса змяшчаліся нетыповыя выявы: справа — цудадзейны абразок Божай Маці Жы-

ровіцкай, высечаны на камені, які засланыя рухомым абразом з выявай "З'яўленне Божай Маці Жыровіцкай", злева — абраз "Беззаганнае Зачацце"³³. Такі сюжэты склад абразоў адрозніваецца ад кананічнага, для якога характэрна размяшчэнне выявы Ісуса Хрыста справа, а Божай Маці — злева ад царскай брамы. Прыцягваюць увагу і выявы на дыяканскіх дзвярах. На адной з іх была змешчана выява святых Васіля і Ірэніма, на другой — святых Рыгора і Язафата. Такія кампазіцыі дыяканскіх дзвярэй не маюць аналагаў у беларускім сакральным мастацтве ні сярод захаваных іканастасаў, ні сярод вядомых толькі па архіўных крыніцах. У прадстаўленым выглядзе ніжні чын захоўваўся доўгі час, пра што сведчаць апісанні ў дакументах XVIII — першай паловы XIX ст.³⁴ У сярэдзіне XIX ст. дыяканскія дзверы займелі кананічныя кампазіцыі старазапаветнага прарока Аарона і архідыякана Стэфана³⁵.

Склад другога — апостальскага — яруса даволі традыцыйны: у цэнтры размешчаны абраз "Хрыстос на прастоле" ("Хрыстос-Архірэі"), а паабал яго — выявы апосталаў. Толькі звяртае на сябе ўвагу кампазіцыя 12 фігур, якія напісаны на чатырох дошках. Даволі рэдкім з'яўляецца нераўнамернае размеркаванне персанажаў: на двух абразках прадстаўленыя па два апосталы, яшчэ на двух — па чатыры (у той час як звычайна прадстаўлялі аднолькавую колькасць апосталаў на кожным з абразоў). Абразы вылучаюцца высокім майстэрствам выканання. Яны напісаныя алейнымі фарбамі на дошцы. Заўважым, што ў архіўных крыніцах пра іх прыводзяцца розныя звесткі. Так, у візіце за 1814 г. гаворыцца, што абразы апосталаў і прарокаў у верхніх чынах іканастаса напісаныя на палатне³⁶. Але ў найбольш падрабязным апісанні храма, здзейсненым у 1823 г., адзначаецца, што яны напісаныя на дрэве³⁷. Відавочна, што апісваюцца адны і тыя ж абразы, аднак у 1814 г. правяраючы не змог на адлегласці вызначыць матэрыял асновы (абразы ўсё ж знаходзіліся на значнай вышыні), да таго ж яго магла ўвесці ў зман алейная тэхніка пісьма.

У верхнім — прарочым — чыне змешчаныя два абразы з парнымі кампазіцыямі прарокаў. Склад персанажаў гэтага яруса таксама выклікае пэўныя незразуменні: справа ў тым, што на скрутках у руках прарокаў змешчаныя словы з іх пасланняў і імёны прарокаў, адкуль вынікае, што на абразках папарна прадстаўлены Эзэкіль і Данііл, Ісая і Іерамія. Аднак у архіўных матэрыялах за 1823 г. (польскамоўны дакумент) і 1837 г. (рускамоўны дакумент) візітатары па-іншаму зафіксавалі змест гэтых абразоў: замест Данііла ў апісаннях фігуруе прарок Ілля³⁸. У больш ранніх крыніцах імёны прарокаў не прыводзяцца. На цяперашні час складана патлумачыць гэтыя разыходжанні ў крыніцах. Відавочна, што ў іканастасе так і працягвалі захоўвацца тыя ж абразы, што дайшлі да нашага часу.

У цэнтры прарочага чыну знаходзілася выява рэдкага сюжэту, што ілюструе гісторыю з'яўлення цудадзейнага абраза Божай Маці Жыровіцкай на дрэве.



Жыровіцкі іканастас з новымі абразамі. Фота 2016 г.

Заўважым, што па канонах у цэнтры прарочага чыну павінна змяшчацца выява "Божая Маці Прадвесце". У дадзеным выпадку на размяшчэнне ў іканастасе абраза "З'яўленне Божай Маці Жыровіцкай" паўплывала тое, што Успенскі сабор быў вядомы сваёй святыннай, дзякуючы якой, паводле падання, тут і ўзнік манастыр.

Аўтарства абразоў жыровіцкага іканастаса дагэтуль застаецца невядомым. Верагодна, што над іх выкананнем мог працаваць майстар-жывапісец з асяроддзя базыльянаў. Падобныя прыклады, калі абразы для іканастасаў базыльянскіх храмаў пісаліся манахамі гэтага ордэна, сустракаліся ў дакументах. Так, з архіўных крыніц вынікае, што айцец-базыльянін Ерашый Старушак (Старусік), які памёр у Лыскаве ў 1688 г., пры жыцці выканаў абразы для іканастасаў кляштарных цэркваў у Беразвеччы і Лыскаве, а таксама для шматлікіх храмаў, назвы якіх, на жаль, не ўказаныя³⁹. Да цяперашняга часу імя гэтага творцы другой паловы XVII ст. заставалася невядомым у гісторыі беларускага мастацтва. Неабходна падкрэсліць, што перыяджыцця Е. Старушак і рэгіён, у якім ён працаваў, наводзіць на думку, што ён мог быць аўтарам і жыровіцкіх абразоў, аднак сцвярджаць гэта мы не можам.

Можна выказаць меркаванне, што абразы напісаныя тады ж, калі і створаны сам іканастас — у 1676 г. На дадзены момант гэтыя творы пры публікацыі і экспанаванні фігуруюць з датай — 1730-я гг. (з эн. са спасылкай на версію В. Баберскага, хаця пазней яна была аспрэчана А. Ярашэвічам). Такім чынам,

на цяперашні час пытанні пра час стварэння і аўтарства абразоў застаюцца адкрытымі.

Падводзячы высновы нашага даследавання, неабходна адзначыць, што на сённяшні дзень выяўленая дата стварэння жыровіцкага іканастаса — 1676 г., імёны яго майстра — **Ян Радванскі** — і заказчыка — маршалак **Аляксандр Гілярый Палубінскі**. Гэтыя звесткі дазваляюць сцвярджаць, што да ліку беларускіх іканастасаў XVII ст., якія захаваліся да нашага часу, акрамя іканастаса Мікалаеўскага сабора Магілёўскага праваслаўнага манастыра, які датуецца 1669—1672 гг. і да цяперашняга часу лічыўся адзіным беларускім іканастасам XVII ст.⁴⁰, належыць яшчэ і іканастас Успенскага сабора Жыровіцкага манастыра. Больш за тое, разглядаемы іканастас хоць і "маладзей" за магілёўскі, аднак у адрозненне ад апошняга захаваліся лепш (калі казаць пра канструкцыю і пра склад абразоў) (на цяперашні час аўтэнтчныя абразы з верхніх чыноў іканастаса захоўваюцца ў НММ РБ, а на іх месцы ўладкаваны новыя). Акрамя таго, яго ўнікальнасць заключаецца яшчэ і ў тым, што ён дае ўяўленне пра "мясцовыя алтары", якія з'яўляліся кампанентамі ўніяцкіх іканастасаў.

Неабходна падкрэсліць, што адшуканая намі архіўная крыніца акрамя ўсяго іншага адкрывае і яшчэ адно забытае імя творцы другой паловы XVII ст. — майстра-разьбіра Яна Радванскага. На жаль, пра яго не ўдалося выявіць ніякіх звестак. Гэтае імя нават не сустракаецца ў грунтоўным польскім біяграфічным даведніку, куды патрапілі звесткі пра шматлікіх творцаў з нашых земляў часоў Рэчы Паспалітай. Хочацца спадзявацца, што ў далейшым будуць выяўлены дадзеныя пра яго жыццё і творы.

Выяўлены намі дакумент 1713 г. дадае і новыя "штрыхі да партрэта" маршалка Аляксандра Гілярыя Палубінскага: дэтуль было вядома, што ён фундаваў у 1662 г. Глускі бернардынскі кляштар⁴¹, аднак вынікае, што ён садзейнічаў развіццю і Жыровіцкага базыльянскага кляштара, для якога замовіў прыгожы іканастас, а таксама бакавы алтар Святога Крыжа.

Уведзеная ў навуковае карыстанне крыніца з апісаннямі ўніяцкіх манастыроў за 1704 г. таксама мае бяспрэчную каштоўнасць для даследчыкаў дадзенай тэмы. Неабходна падкрэсліць, што да цяперашняга часу навукоўцам, якія вывучаюць гісторыю ўніяцкіх манастыроў (архітэктурную, сакральнае мастацтва) яна была невядомая. Фактычна асноўныя крыніцы з апісаннямі базыльянскіх кляштараў, на якія абапіраюцца даследчыкі, належаць да канца XVIII — пачатку XIX ст. Дадзены ж дакумент — самы ранні з падобных архіўных матэрыялаў.

¹ Рукописный отдел архива Института истории материальной культуры Российской академии наук. Ф. Р III, д. 3138, л. 7.

² Ветер Э.И. Об особенностях белорусского иконостаза // Художественное наследие. Хранение, исследование, реставрация. 1978, № 4 (34). С. 190.

³ Духан И.Н. О программе и составе иконостазов Белоруссии XVII — XVIII вв. // Советское славяноведение.

1988, № 2. С. 70—84; Ks. Michał Janocha. *Ikonostasy w cerkwiach Rzeczypospolitej w XVII — XVIII wieku* // *Przegląd Wschodni*. Т. VIII. Z. 4 (32). S. 897—921.

⁴ Беларускі іканастас. Творы іканапісу і драўлянай пластыкі канца XVII — пачатку XIX ст. Буклет да выстаўкі ў Нацыянальным мастацкім музеі Рэспублікі Беларусь / Склад. А.Карпенка, аўтар тэксту А.Ярашэвіч. Мн., 2015. С. 5.

⁵ Аўтар выказвае шчырую падзяку Войцеху Баберскаму за прадастаўленне выпісак з дадзенага гістарычнага дакумента, з якім, на жаль, мы не мелі магчымасці азнаёміцца, бо цяпер ён знаходзіцца на рэстаўрацыі.

⁶ Баберскі В. Адзіны з шасці // *Мастацтва*. 2005, № 11. С. 22-23.

⁷ Святыя заступнікі в православной иконописи XVI—XIX веков [мультимедийный диск: виртуальная версия белорусско-российской выставки, 24 апреля — 24 июля 2010 года] / Национальный художественный музей Республики Беларусь, 2010.

⁸ Жировицкий (Жировичский) в честь Успения Пресвятой Богородицы ставропигиальный мужской монастырь / Прот. Георгий Соколов, А.А.Ярошевич, Е.Ю.Шевчук, А.А.Турилов // *Православная энциклопедия*. Т. 19. Москва, 2010. С. 263—273.

⁹ Ярошевич А.А. Проблемы атрибуции иконостаса Успенского собора Жировичского монастыря // XI Филевские чтения. Тезисы конференции 24—26 декабря 2012 года. Москва, 2012. С. 113—115.

¹⁰ Флікоп Г.А. Асаблівасці тэрміналогіі пры апісанні іканастасаў у візітацыйных актах уніяцкіх храмаў Беларусі ў канцы XVII — першай трэці XIX стст. // *Історія релігій в Україні: науковий щорічник*. Книга 2. Львів, 2014. С. 350—361.

¹¹ Ярошевич А.А. Проблемы атрибуции иконостаса Успенского собора Жировичского монастыря. С. 115.

¹² Постернак К.В. К вопросу об эволюции форм алтарной преграды униатских храмов на территории Речи Посполитой // *Славяноведение*. 2013, № 4. С. 82.

¹³ Аўтар выказвае шчырую падзяку Германскаму гістарычнаму інстытуту ў Маскве і ў прыватнасці куратару стыпендыяльных праграм Андрэю Уладзіміравічу Дароніну за прадастаўленне гранта для даследчай працы ў архівах Санкт-Пецярбурга і Масквы.

¹⁴ Сума, за якую разьбяр выканаў сваю працу, у дакуменце не ўказаная.

¹⁵ Архив Санкт-Петербургского института истории Российской академии наук (далее — АСПБ ИИ РАН). Ф. 52, оп. 1, д. 164, л. 21 отв.

¹⁶ Флікоп Г.А. Існаванне іканастасаў у грэка-каталіцкай царкве ў XVII — першай палове XIX ст. // *Весці На-*

цыянальнай акадэміі навук Беларусі. Серыя гуманітарных навук. 2013, № 4. С. 81—87.

¹⁷ Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі. Ф. 694, воп. 1, спр. 287, арк. 2.

¹⁸ Флікоп Г.А. Асаблівасці тэрміналогіі пры апісанні іканастасаў у візітацыйных актах уніяцкіх храмаў Беларусі ў канцы XVII — першай трэці XIX стст.

¹⁹ АСПБ ИИ РАН. Ф. 52, оп. 1, д. 328.

²⁰ Там жа. Л. 12-13.

²¹ АСПБ ИИ РАН. Ф. 52, оп. 1, д. 291, л. 2; Д. 289, л. 2. Д. 374, л. 2.

²² Там жа. Д. 328, л. 12-13.

²³ Там жа. Л. 13.

²⁴ Там жа. Л. 14 адв.

²⁵ Там жа. Д. 291, л. 4.

²⁶ Там жа. Д. 289, л. 4; *Lietuvos valstybes istorijos archyvas* (далее — LVIA). F. 634b ap. 1, b. 58. I. 327.

²⁷ Жировицкий (Жировичский) в честь Успения Пресвятой Богородицы ставропигиальный мужской монастырь. С. 263—273.

²⁸ Ярошевич А.А. Проблемы атрибуции иконостаса Успенского собора Жировичского монастыря. С. 115.

²⁹ Dudáš M., Gojdič I., Šukajlová M. *Piękno Słowackiej Kultury. DREWNIANE CERKWIE I KOŚCIOŁY*. Bratislava, 2007. S. 47, 51, 54, 58, 60, 99, 103, 105, 106, 113, 115.

³⁰ Візіты ўніяцкіх цэркваў Мінскага і Навагрудскага сабораў 1680—1682 гг.: зборнік дакументаў / Укладальнік Д.В.Лісейчыкаў. Мінск, 2009.

³¹ Флікоп Г.А. Іканастасы ўніяцкіх храмаў Беларусі XVII — пачатку XIX ст.: колькасць чыноў і іх змест // *Історія релігій в Україні: науковий щорічник*. Книга 2. Львів, 2015. С. 324—334.

³² Ярошевич А.А. Проблемы атрибуции иконостаса Успенского собора Жировичского монастыря. С. 113—115.

³³ АСПБ ИИ РАН. Ф. 52, оп. 1, д. 374. Л. 2 отв. — 6 отв.

³⁴ Там жа.

³⁵ Ярошевич А.А. Проблемы атрибуции иконостаса Успенского собора Жировичского монастыря. С. 113—115.

³⁶ АСПБ ИИ РАН. Ф. 52, оп. 1, д. 289, л. 4.

³⁷ Там жа. Д. 374, л. 2 отв. — 6 отв.

³⁸ Там жа; LVIA. F. 634, ap. 1, b. 34. I. 5.

³⁹ АСПБ ИИ РАН. Ф. 52, оп. 1, д. 363. Аўтар выказвае шчырую падзяку Дзянісу Лісейчыкаву за прадастаўленне копіі старонкі дакумента са звесткамі пра Ерамія Старушака.

⁴⁰ Ks. Michał Janocha. *Ikonostasy w cerkwiach Rzeczypospolitej w XVII—XVIII wieku*. Z. 4 (32). S. 897—921.

⁴¹ Пазднякоў В. Палубінскія // *Вялікае княства Літоўскае: Энцыклапедыя*. У 2 т. Т. 2. Мн., 2006. С. 393.

*Іканастас Успенскага сабора ў Жыровічах:
новыя звесткі па пытанні атрыбуцыі
(да матэрыялу Галіны Флікоп-Світа)*

Абразы іканастаса Успенскага сабора Жыровіцкага праваслаўнага мужчынскага манастыра.



Апосталы Андрэй і Пётр.



Апосталы Павел і Іакаў Зевядзееў.